

Barbara Grzybowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**REGIONALNE ASPEKTY LOKALIZACJI PRZEMYSŁU
SPOŻYWCZEGO W POLSCE**

*REGIONAL ASPECTS OF THE LOCATION OF THE FOOD INDUSTRY
IN POLAND*

Słowa kluczowe: lokalizacja, przemysł spożywczy, region, województwo

Key words: location, food industry, region, province

Synopsis. Lokalizacja przemysłu spożywczego w Polsce jest przestrzennie zróżnicowana. Międzyregionalny aspekt porównań wskazuje na woj. mazowieckie jako region, który w skali kraju zajmuje pozycję lidera w tej branży – ze względu na strukturę zarówno produkcji sprzedanej, jak i wielkości zatrudnienia. Natomiast z analizy intraregionalnej, przeprowadzonej na podstawie wskaźnika lokalizacji (LQ) wynika, że przemysł spożywczy w kraju skoncentrowany jest na: Podlasiu, Warmii i Mazurach oraz na Mazowszu.

Wstęp

Nierównomierność rozmieszczenia działalności wytwórczej (lokalizacji) między krajami czy regionami jest cechą rozwoju gospodarczego obserwowaną od wielu lat [Zielińska-Głębocka 2008]. Lokalizacja działalności gospodarczej miała i w dalszym ciągu ma bardzo duże znaczenie – szczególnie z uwagi na dynamiczne procesy globalizacji i konkurencji. Ketels [2004] uzasadnia to tym, że należy ona do tego typu czynników konkurencyjności, które nie są możliwe do łatwego skopiowania. Wybór odpowiedniego miejsca prowadzenia działalności stanowi jedną z ważniejszych decyzji gospodarczych podejmowaną przez przedsiębiorców [Budner 2004]. Wybór ten oznacza taką lokalizację, która będzie posiadała odpowiednie cechy przesądzające o jej atrakcyjności z punktu widzenia prowadzonej działalności. Będzie jednocześnie najlepsza spośród innych, alternatywnych lokalizacji. Należy przy tym podkreślić, na co zwraca uwagę m.in. Domański [2005], że poszczególne rodzaje działalności mają na ogół odmienne wymagania. W praktyce oznacza to, że pewne miejsca są odpowiednie dla określonych branż, natomiast niewłaściwe dla innych.

Zlokalizowanie działalności gospodarczej w określonym miejscu jest przedsięwzięciem poprzedzonym analizą wielu czynników i uwarunkowań. Siła i intensywność ich oddziaływania podlega zmianom zarówno w czasie, jak i w przestrzeni. Mogą mieć one również odmienne znaczenie w odniesieniu do poszczególnych branż czy gałęzi. Kuciński [2002], oprócz branży, zwraca także uwagę na otoczenie zewnętrzne, w którym działa przedsiębiorstwo. Branżowe aspekty lokalizacji analizuje także McCann [2001]. Wskazuje na tzw. pozytywne efekty zewnętrzne, które powstają wówczas, jeżeli w bliskiej odległości dużo jest przedsiębiorstw prowadzących taki sam lub zbliżony rodzaj działalności. Powoduje to, że takie obszary stają się atrakcyjną lokalizacją dla innych podmiotów, które również decydują się na uruchomienie działalności w pobliżu. Pojawienie się zewnętrznych korzyści skali, wywołanych rosnącą liczbą przedsiębiorstw sprzyja obniżaniu kosztów jednostkowych w firmach tej samej branży [Gorynia, Jankowska 2008].

W przemyśle spożywczym wybór lokalizacji determinowany jest przede wszystkim bazą surowcową i rynkiem zbytu. Jak podkreśla Piekarzewska [1998], to właśnie w oparciu o te czynniki (a głównie o koszty transportu z nimi związane) dokonano podziału przemysłu spożywczego na trzy grupy:

- branże o orientacji surowcowej – związane są z surowcami, które w procesie produkcyjnym tracą znaczenie, łatwo się psują, wagowo i objętościowo stanowią duże masy (np. cukrownictwo, przemysł ziemniaczany, owocowo-warzywny, mięsny – rzeźnie); lokalizacja – w pobliżu źródeł zaopatrzenia w surowce,

- branże o orientacji konsumpcyjnej – surowce wykorzystywane w procesach wytwórczych na ogół niewiele tracą na znaczeniu podczas przetwarzania, a wyroby gotowe w większości są nietrwałe, co ma duży wpływ na koszty magazynowania i transportu; są to te branże, w których działalność ma silne związki z rynkiem zbytu (np. przemysł piekarniczy, mleczarski, piwowarski, mięsny – masarnie); lokalizacja – w pobliżu rynków zbytu,
- branże o orientacji swobodnej – związane z wytwarzaniem wyrobów o długiej trwałości i stosunkowo niewielkim udziale kosztów transportu w kosztach wytwarzania (np. przedsiębiorstwa produkujące papierosy, koncentraty spożywcze czy wyroby spirytusowe); lokalizacja – duża swoboda w jej wyborze.

Z uwagi na uwarunkowania i zależności występujące w ramach poszczególnych grup, a szczególnie ze względu na bazę surowcową, lokalizacja przemysłu spożywczego w Polsce jest przestrzennie zróżnicowana. W niektórych województwach jest bardzo ważnym, lub wręcz kluczowym działem gospodarki, natomiast w innych jego znaczenie jest niewielkie [Grzybowska 2009].

Metodyka badań

W opracowaniu scharakteryzowano regionalne zróżnicowanie lokalizacji przemysłu spożywczego w Polsce. Do analizy przyjęto podział kraju na jednostki terytorialne zgodne z kategoryzacją jednostek obowiązującą w państwach Unii Europejskiej i sklasyfikowane na poziomie NUTS 2. W Polsce jednostki te to 16 województw powstałych w wyniku reformy terytorialnej 1 stycznia 1999 r. [Ustawa o wprowadzeniu ... 1998]¹. Analizie poddano dwie zmienne: zatrudnienie oraz produkcję sprzedaną. Na podstawie wskaźnika lokalizacji (LQ – *location quotient*) określono specjalizację danego regionu w zakresie przyjętych zmiennych. Wskaźnik ten wykorzystywany jest do ilościowego wyznaczenia stopnia koncentracji przedsiębiorstw danej branży (sektora) na określonym obszarze. Określa czy i na ile koncentracja ta w regionie jest wyższa, zbliżona lub niższa od obszaru referencyjnego. Przyjęto następującą formułę wskaźnika [DTI 2001]:

$$LQ = \left(E_{ib} / E_b \right) / \left(E_{ir} / E_r \right)$$

gdzie:

E_{ib} – przeciętne zatrudnienie (produkcja sprzedana) w przemyśle spożywczym w danym województwie w danym roku,

E_b – przeciętne zatrudnienie (produkcja sprzedana) w przemyśle ogółem w danym województwie w danym roku,

E_{ir} – przeciętne zatrudnienie (produkcja sprzedana) w przemyśle spożywczym w obszarze referencyjnym (Polska) w danym roku,

E_r – przeciętne zatrudnienie (produkcja sprzedana) w przemyśle ogółem w obszarze referencyjnym (Polska) w danym roku.

LQ = 1 oznacza, że region posiada taki sam udział analizowanej zmiennej (zatrudnienia, produkcji sprzedanej) w danym przemyśle jak gospodarka narodowa. Wartość LQ > 1 oznacza, że udział danego sektora (branży) w gospodarce województwa jest wyższy niż analogiczny udział tego sektora w gospodarce całego kraju. Może to oznaczać koncentrację tego sektora w danym regionie. Przekroczenie wartości LQ > 1,25 oznacza wysoki stopień specjalizacji regionalnej [Bergman, Feser 1999].

Dane liczbowe dotyczące produkcji sprzedanej i przeciętnego zatrudnienia w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego w regionach pochodzą z roczników statystycznych poszczególnych województw².

Wyniki badań

Lokalizacja przemysłu spożywczego w Polsce, jak wspomniano wcześniej, jest przestrzennie zróżnicowana. To zróżnicowanie jest wyraźnie widoczne m.in. w stosunku do produkcji sprzedanej,

¹ Nomenklatura Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) dzieli Polskę na terytorialne, hierarchicznie powiązane jednostki na 5 poziomach, z czego 3 określono jako poziomy regionalne: NUTS 1 – obszar całego kraju, NUTS 2 – regiony (województwa), NUTS 3 – podregiony (zgrupowanie kilku powiatów) i 2 jako poziomy lokalne: NUTS 4 – powiaty i miasta na prawach powiatu, NUTS 5 – gminy [Rozporządzenie Rady Ministrów ... 2000]

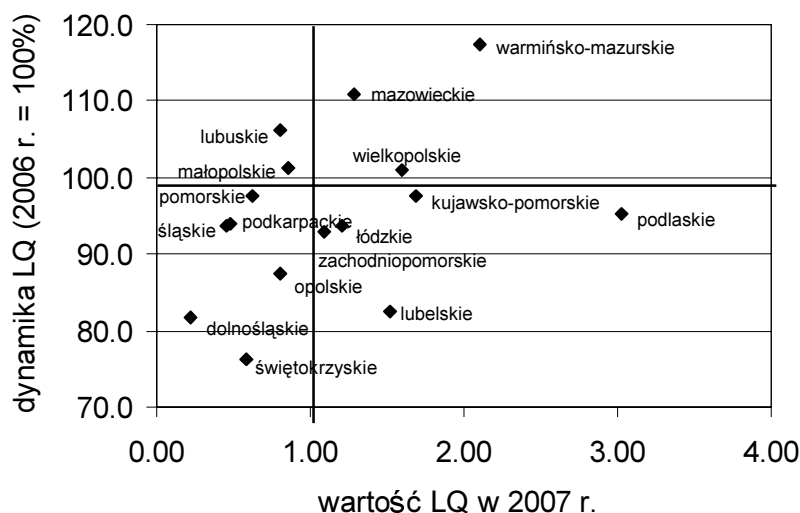
² Dotyczy to zarówno danych liczbowych przedstawionych na rysunkach, jak i wartości obliczonych wskaźników (np. struktury, dynamiki czy udziału) przytaczanych w tekście opracowania (o ile nie podano innego źródła).

jaką wygenerowały przedsiębiorstwa prowadzące działalność w ramach tej branży na terenie poszczególnych województw. W 2007 r. wartość produkcji sprzedanej, jaką osiągnęły przedsiębiorstwa produkujące artykuły spożywcze i napoje zlokalizowane na terenie woj. mazowieckiego stanowiła aż 26% ogólnej wartości sprzedaży przemysłu spożywczego w kraju. Zakładając jednakowy udział produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego każdego z 16 województw (tzn. po 6,3%), oznacza to, że przedsiębiorstwa z woj. mazowieckiego przekroczyły tę wartość ponad 4-krotnie. Drugie w kolejności były firmy z woj. wielkopolskiego (17%), natomiast we wszystkich pozostałych województwach udział ten nie przekroczył 10%. Taka struktura dotyczy nie tylko 2007 r. – bardzo zbliżone wartości odnotowano także w latach wcześniejszych [Juchniewicz, Grzybowska 2007].

Porównanie struktury sprzedaży produkcji przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w skali całego kraju (między województwami) wskazuje na dominację województwa mazowieckiego. Odniesienie płaszczyzny porównań do wymiaru intraregionalnego wskazuje natomiast na inne tendencje – woj. mazowieckie traci swoją pozycję „lidera” na rzecz woj. podlaskiego. W 2007 r. produkcja sprzedana przemysłu spożywczego stanowiła połowę produkcji sprzedanej przemysłu w tym województwie. Jest to wartość 3-krotnie przewyższająca analogiczny wskaźnik obliczony średnio dla Polski (16%) i jednocześnie 2,4-krotnie dla woj. mazowieckiego. Żaden z pozostałych regionów nie osiągnął zbliżonej wartości (w drugim w kolejności woj. warmińsko-mazurskim udział ten ukształtował się na poziomie 34%). Pozostałe województwa, w których udział produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego w produkcji sprzedanej przemysłu przekroczył wartość średnią dla Polski, to (w kolejności zmniejszającego się udziału) województwa: kujawsko-pomorskie (27%), wielkopolskie (26%), lubelskie (25%), łódzkie (20%) i zachodniopomorskie (18%). Ranking „zamyka” województwo dolnośląskie z udziałem niespełna 4%.

Wartość wskaźnika lokalizacji obliczonego w stosunku do produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego w poszczególnych województwach w 2007 r. oraz jego zmianę w stosunku do 2006 r. przedstawiono na rysunku 1. W ośmiu spośród 16 województw wartość $LQ > 1$. Udział produkcji sprzedanej branży spożywczej w produkcji sprzedanej przemysłu ogółem przewyższa w tych regionach średnią wartość w gospodarce Polski. Zatem połowa województw w Polsce to regiony, w których wyraźna jest koncentracja sprzedaży artykułów spożywczych. Spośród nich aż w sześciu $LQ > 1,25$, co z kolei oznacza wysoki stopień specjalizacji.

Wśród nich dominuje woj. podlaskie, w którym wskaźnik lokalizacji jest zdecydowanie największy. Taki wynik nie jest przypadkowy. Przemysł spożywczy w tym regionie jest najważniejszą i

Rysunek 1. Poziom i zmiany wartości wskaźnika lokalizacji w latach 2006-2007 (zmienna – produkcja sprzedana przemysłu spożywczego)

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych poszczególnych województw

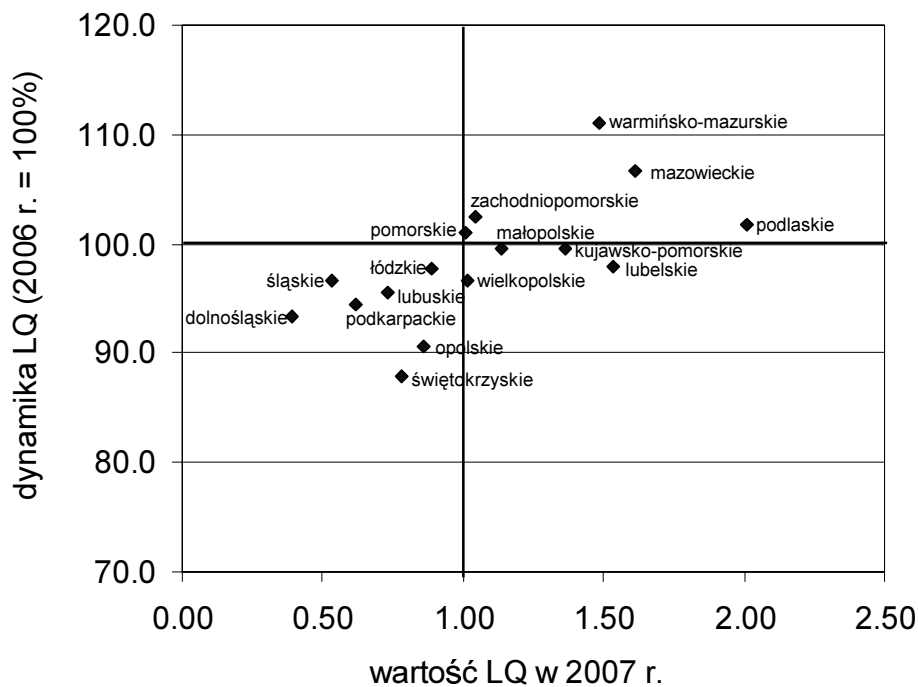
umacniającą się w dalszym ciągu gałęzią przemysłu – zarówno w produkcji, jak i w eksporcie. Na Podlasiu funkcjonuje około 900 przedsiębiorstw, których działalność związana jest z przetwórstwem rolno-spożywczym. Spośród nich średnio co czwarta firma zajmuje się mleczarstwem lub przetwórstwem mięsa [Przygodzka 2008]. Najbardziej znane marki mleczarni w tym regionie to np. Mlekovita, Mlekpol czy OSM Piątница. Są to duże firmy, wyposażone w nowoczesne technologie, oferujące produkty w kraju i za granicą. Region ten jest jednym z głównych eksporterów żywności do krajów Unii Europejskiej [Zielińska-Głębocka, Brodzicki 2008]. Wartość sprzedaży produktów, które oferują na rynku, jest w relacji do pozostałych regionów wysoka.

Poziom wskaźnika LQ w 2007 r. w województwie podlaskim obniżył się w porównaniu do poprzedniego roku. Jednak trudno jest na podstawie analizy tylko dwóch lat (2006-2007) twierdzić o zjawisku malejącego znaczenia przemysłu spożywczego w tym regionie, co może sugerować niższa wartość LQ. Taka sytuacja może wynikać np. z obniżenia sprzedaży przez jeden duży podmiot zlokalizowany na terenie tego województwa tylko w tym roku. Nie będzie to wówczas oznaczać zjawiska o trwałym charakterze czy systematycznie utrzymującej się tendencji. Podobnie można zinterpretować dynamikę w pozostałych województwach. Może to stanowić przyczynek do dalszych, pogłębionych badań w tym kierunku w kolejnych latach. Mając na uwadze ograniczenia interpretacyjne można jednak wskazać trzy, w których odnotowano wzrost wartości wskaźnika LQ w 2007 r. Najwyższy zanotowały przedsiębiorstwa z województwa warmińsko-mazurskiego (o nieco ponad 17%), nieco niższy z mazowieckiego (o blisko 11%) i najniższy z wielkopolskiego (o 1%). Wzrost wartości LQ sugeruje rozwój branży spożywczej w tych regionach w omawianym okresie.

Kolejną zmienną, którą poddano analizie, było przeciętne zatrudnienie w przedsiębiorstwach produkujących artykuły spożywcze i napoje. W 2007 r. w Polsce ukształtowało się ono na poziomie ok. 400 tys. osób. Prawie 22% tej liczby pracowało w przedsiębiorstwach zlokalizowanych na terenie województwa mazowieckiego, a niespełna 14% – woj. wielkopolskiego. Podobnie jak w przypadku produkcji sprzedanej zatrudnieni w pozostałych województwach stanowili znacznie niższy odsetek (nieprzekraczający 10%). Zatem ponownie interregionalny aspekt porównań wskazuje zdecydowanie na woj. mazowieckie jako region, który w skali kraju zajmuje pozycję lidera.

Dywersyfikacja rodzaju i skali działalności prowadzonej przez przedsiębiorstwa zlokalizowane na Mazowszu nie oznacza tak dużej specjalizacji tego regionu w kierunku branży spożywczej jak w przypadku województwa podlaskiego. Z analizy zatrudnienia w ujęciu wewnątrzregionalnym ponownie wynika, że to właśnie w tym regionie skoncentrowany jest głównie przemysł spożywczy. W 2007 r. udział zatrudnionych w podmiotach zajmujących się produkcją artykułów spożywczych i napojów w ogólnej liczbie zatrudnionych w przemyśle w tym województwie był ponad 2-krotnie wyższy niż podobny udział w skali całego kraju ($LQ = 2,01$ – rys. 2). Udział ten, chociaż nieznacznie, zwiększył się w stosunku do poprzedniego roku (o niespełna 2%). Tak wysokie wartości wskaźnika LQ oznaczają, że zatrudnienie w przemyśle spożywczym ma większe znaczenie na regionalnym rynku pracy (na Podlasiu) niż w skali ogólnokrajowej. Wysokie wartości wskaźnika LQ i dodatnią dynamikę zanotowano także w województwach warmińsko-mazurskim i mazowieckim. Są to te województwa, w których wskaźnik LQ obliczony w stosunku do produkcji sprzedanej również osiągnął najwyższe wartości (rys. 1). Jest to zatem kolejne potwierdzenie wysokiej rangi branży spożywczej jako gałęzi gospodarki w tych regionach (w porównaniu do pozostałych w kraju) i jednocześnie świadczy o koncentracji przemysłu spożywczego na Podlasiu, Warmii i Mazurach czy Mazowszu. Jest to niewątpliwie wynikiem regionalnych przewag lokalizacyjnych tych województw – głównie w postaci zasobów surowcowych, ponieważ są to regiony (zwłaszcza województwa podlaskie i warmińsko-mazurskie, ale także pewne obszary Mazowsza), na terenie których rolnictwo i produkcja rolna miały i w dalszym ciągu odgrywają istotną rolę. Nie bez znaczenia jest tu także stan środowiska naturalnego.

Niskie wartości wskaźnika LQ odnotowano w województwach dolnośląskim, śląskim, podkarpackim, lubuskim, świętokrzyskim czy opolskim. Jednocześnie dynamika wskaźnika ($<100\%$) sugeruje, że branża spożywcza w tych regionach nie ma charakteru „rozwojowego”. Dotyczy to zarówno zatrudnienia (rys. 2), jak i produkcji sprzedanej (rys. 1).

Rysunek 2. Poziom i zmiany wartości wskaźnika lokalizacji w latach 2006-2007 (zmienna – przeciętne zatrudnienie w przemyśle spożywczym)

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych poszczególnych województw

Podsumowanie

Lokalizacja przemysłu spożywczego w Polsce jest przestrzennie zróżnicowana. W skali całego kraju pozycję lidera w branży spożywczej zajmuje woj. mazowieckie. Jest to region, w którym wartość produkcji sprzedanej, jaką osiągnęły przedsiębiorstwa produkujące artykuły spożywcze i napoje, stanowiła najwyższy odsetek wartości sprzedaży przemysłu spożywczego w kraju. Liczba osób zatrudnionych w przemyśle spożywczym pracujących w przedsiębiorstwach zlokalizowanych na terenie województwa mazowieckiego była także największa.

Z analizy intraregionalnej, przeprowadzonej na podstawie wskaźnika lokalizacji (LQ) wynika, że przemysł spożywczy w kraju skoncentrowany jest przede wszystkim na Podlasiu. Jest to także kluczowa branża na Warmii i Mazurach oraz na Mazowszu.

Literatura

- Bergman E.M., Feser E.J.** 1999: Industrial and regional clusters: concepts and comparative applications. Regional Research Institute, West Virginia University, cyt. za: Brodzicki T., Szultka S. 2002: Koncepcja klastrów a konkurencyjność przedsiębiorstw. *Organizacja i Kierowanie*, 4 (110), 45-59
- Budner W.** 2004: Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe. Wyd. Akademii Ekonomicznej, Poznań.
- Domański R.** 2005: Geografia ekonomiczna. Ujęcie dynamiczne. WN PWN, Warszawa.
- DTI 2001: Business Clusters in the UK – a First Assessment. Ministry of Science, London, cyt. za: Brodzicki T., Szultka S. 2002: Koncepcja klastrów a konkurencyjność przedsiębiorstw. *Organizacja i Kierowanie*, 4 (110), 45-59
- Gorynia M., Jankowska B.** 2008: Klastry a międzynarodowa konkurencyjność i internacjonalizacja przedsiębiorstwa. Difin, Warszawa.
- Grzybowska B.** 2009: Nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle spożywczym w Polsce. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 529. *Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 28, 89-100.
- Juchniewicz M., Grzybowska B.** 2007: Innowacyjność przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w Polsce w ujęciu regionalnym. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. IX, z. 3, 98-102. Warszawa-Poznań-Kraków.

- Ketels C.** 2004: European Clusters, Structural Change in Europe 3- Innovative Cities and Business Regions. Harvard Business School, Boston.
- Kuciński K.** 2002: Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny. Wyd. Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- McCann P.** 2001: Urban and Regional Economics. Oxford University Press, Oxford.
- Piekarczyńska H.** 1998: Lokalizacyjne uwarunkowania funkcjonowania firm na przykładzie wybranych zakładów przemysłu mięsnego i drobiarskiego. [W:] Współczesne uwarunkowania lokalizacji przemysłu w Polsce, Kuciński K. (red.). Opracowania i Monografie, nr 434, 39-74, SGH, Warszawa.
- Przygodzka R.** 2008: Uwarunkowania wzrostu konkurencyjności województwa podlaskiego w produkcji rolno-żywnościowej. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. X, z. 2, 210-215. Warszawa-Poznań-Lublin.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych NTS. Dz. U. z dnia 24 lipca 2000 r., Nr 58 poz. 685.
- Ustawa o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa. Dz.U. z dnia 28 lipca 1998 r., Nr 96, poz. 603.
- Zielińska-Głębocka A.** 2008: Specjalizacja i lokalizacja działalności gospodarczej. Przegląd problemów i literatury. [W:]. Lokalizacja przemysłu a konkurencyjność polskich regionów w kontekście integracji europejskiej, Zielińska-Głębocka A. (red.). Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Zielińska-Głębocka A., Brodzicki T.** 2008: Specjalizacja i lokalizacja przemysłu i usług w polskich województwach w latach 1995-2005. [W:] Lokalizacja przemysłu a konkurencyjność polskich regionów w kontekście integracji europejskiej, Zielińska-Głębocka A. (red.). Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

Summary

The location of the food industry in Poland is spatially variable. The aspect of inter-regional comparison indicates Mazovia as a region, which occupies the position of a country leader in the industry - because both the structure of production sold, as well as the size of the workforce. In this paper the intra-regional analysis were carried out on the basis of the location index (LQ). They indicates that the food industry in Poland is most concentrated in Podlasie, Warmia and Mazury and in the Mazovia regions.

Adres do korespondencji:

dr Barbara Grzybowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Ekonomiki Przedsiębiorstw
ul. Oczapowskiego 4
10-957 Olsztyn
tel. (0 89) 523 44 30
e-mail: barg@uwm.edu.pl